

Hoogenboom, M. J. M., *Standenstrijd en zekerheid. Een geschiedenis van oude orde en sociale zorg in Nederland* (Dissertatie universiteit van Amsterdam 2003, Amsterdam: Boom, 2004, 450 blz., €29,50, ISBN 90 8506 020 6).

De geschiedschrijving van de Nederlandse sociale zekerheid is tot de studie van Marcel Hoogenboom grotendeels bepaald door het perspectief van de verzuiling, zoals beschreven door M. ter Borg (1986), K. van Kersbergen (1995) en M. Hertogh en J. Roebroek (1998). Hoogenboom vindt het confessionalisme als verklaring voor de ontwikkeling van het sociale zekerheidsstelsel echter onbevredigend. Het onderzoek naar dit stelsel wordt bepaald door twee problemen: de vorm die het stelsel in de tijd heeft gekregen en het tempo waarin het werd opgetrokken. De auteur constateert interferentie bij deze kwesties: de genoemde schrijvers bleken niet in staat te tegelijkertijd op te lossen. Hij wil dit interferentieprobleem oplossen door bij de verklaring van het politiek en maatschappelijk krachtenveld twee dimensies te onderscheiden: de tegenstelling vrijzinnig-confessioneel, waar de verzuiling uit voortkwam, en de tegenstelling aristocratisch-democratisch, die uit de sociale kwestie ontstond.

Hoogenboom beschouwt de Nederlandse samenleving tot 1940 als een samenleving-in-overgang, van de standenstaat uit de Republiek en de negentiende eeuw naar een moderne staat met een sociaal verzekeringsbestel. De trage ontwikkeling van de sociale zekerheid werd veroorzaakt doordat representanten van de oude orde, aristocraten, middenstanders en boeren, de invoering van moderne sociale regelingen blokkeerden of probeerden te beïnvloeden. De vorm die het stelsel kreeg, het overwegend niet-statelijke karakter, hing af van de verschuivende krachtsverhoudingen tussen deze oude orde en de nieuwe groepen, de lagere standen en hun vertegenwoordigers in het parlement. De auteur benoemt deze tegenstanders van de aristocraten als democraten.

Volgens Hoogenboom is de vormgeving van het sociale zekerheidsbestel een strijd om de macht tussen aristocraten en democraten. De aristocratie was de belangrijkste partij, gevormd door het stedelijk patriciaat en de plattelandsadel. De auteur heeft hun netwerk op persoonsniveau in kaart gebracht door middel van overzichten van de financieel-economische elite met godsdienst, beroep en status, politieke en maatschappelijke functies, personele unies en politieke partijvorming. De aristocraten, gesteund door boeren en middenstanders, zagen hun economische, politieke en sociale macht en status door de door de staat gesanctioneerde sociale zekerheidsarrangementen bedreigd. Door deze arrangementen werd hen de mogelijkheid ontnomen om door particuliere armenzorg of ondernemingskassen hun traditionele gezag over de lagere standen te doen gelden. De aristocraten behartigden hun politieke belangen door middel van politieke partijen als de Christelijk Historische Unie (CHU) en de Bond van Vrije Liberalen (BVL) en participaties in de Liberale Unie en de Anti-Revolutionaire Partij. Na 1900 gingen zij over tot maatschappelijke

belangenbehartiging in formele organisaties als de Vereniging van Nederlandse Werkgevers (VNW). Deze organisaties werden ondersteund door boeren en middenstandsinstellingen als het Nederlandsch Landbouwcomité en de Nederlandsche Middenstandsbond.

De oude elite en zijn medestanders behielden in de strijd om de sociale zekerheid tot 1920 de overhand. Hierdoor waren zij in staat om bij regelingen als de Ongevallenwet de eigen, private uitvoeringspraktijk door de Centrale Werkgevers Risicobank en Centraal Beheer te laten overheersen en de totstandkoming van andere wetten te blokkeren. Hun machtspositie verzwakte geleidelijk door de politieke veranderingen na de invoering van het algemeen kiesrecht en de economische veranderingen in en na de Eerste Wereldoorlog.

De belangenbehartiging van de democraten door de georganiseerde confessionele en sociaal-democratische vakbeweging werd versterkt door de politieke steun van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij na de verkiezingen van 1917 en veranderingen in de katholieke zuil. De democratisering van deze zuil werd gerealiseerd door vertegenwoordigers van de katholieke werkgevers en werknemers. Katholieke democraten en socialisten bleken in 1928 tot samenwerking in staat bij de invoering van de Ziektewet. De doorbraak in het sociale verzekeringsbestel bleef echter uit, doordat katholieke democraten en socialisten door politieke concurrentie en ideologische verschillen niet in staat waren regeringscoalities te vormen. Om die reden wisten de aristocraten in de periode-Colijn door middel van bondgenoten in de regering en het parlement nog steeds hun stempel op het sociale beleid te drukken, totdat hun macht door de maatschappelijke veranderingen in de jaren dertig definitief verzwakte. Een coalitie van socialisten en katholieken bleek uiteindelijk in 1939 mogelijk. Deze rooms-rode coalitie zou na de bevrijding een samenhangend stelsel van sociale zekerheid realiseren.

Hoogenboom heeft met zijn betoog aangetoond dat de bestaande opvattingen over het confessionalisme als verklaring voor de structuur van de sociale zekerheid niet voldoen. Er was geen eenheid tussen de confessionele zuilen en zeker geen door alle partijen gedragen sociale politiek. De problemen bij de ARP zelf met de sociale wetten van Talma zijn het beste voorbeeld. De schrijver biedt een alternatief voor het confessionalisme met zijn tegenstelling aristocraten-democraten die dwars door de confessionele en niet-confessionele zuilen heenliep. Hij draagt daarmee een nieuw element aan de discussie bij en is in staat zijn interferentieprobleem op te lossen.

De verdienste van Hoogenboom is het in kaart brengen van een conservatief netwerk dat bestond uit politieke partijen als de BVL, de CHU, leden van de Liberale Unie, de katholieke partij en de ARP en uit organisaties als Centraal Beheer, de VNW, het Nederlandsch Landbouw Comité en de Nederlandsche Middenstand Bond. In zijn bijlage geeft hij op persoonsniveau inzicht in de politieke en maatschappelijke elite van Nederland tot 1940, maar in zijn tekst maakt hij van deze rijke verzameling nauwelijks gebruik. Dit had het verhaal niet alleen verlevendigd, maar ook het inzicht in dit conservatieve netwerk vergroot.

Hoogenbooms gebruik van de termen democraten en aristocraten maakt een krampachtige indruk. Hij geeft geen duidelijke omschrijving van het

democratisch kamp. In hoofdstuk drie omschrijft hij deze als de nieuwe groepen, de lagere standen en hun vertegenwoordigers in het parlement, zonder nader aanduiding. Pas na lezing van het boek blijkt het een in de tijd veranderende, niet-samenhangende groep, onder andere gevormd door de confessionele en niet-confessionele arbeidersbeweging, sociaal-liberalen en sociaal-democraten, niet-conservatieve katholieke en antirevolutionaire ondernemers en politici.

De auteur stelt de aristocraten als leidende elite verantwoordelijk voor de vertraging en private vormgeving van de sociale zekerheid. Deze elite vormt echter geen homogene eenheid. Liberale aristocraten bijvoorbeeld maakten niet alleen deel uit van de conservatieve BVL, maar ook van de sociaal-liberale Liberale Unie zoals bleek tijdens de discussies over de Ongevallenwet. Hoogenboom maakt duidelijk dat er een tamelijk homogene conservatieve stroming bestaat, die gevormd wordt door een groot deel van de bovenlaag van de samenleving. Ik zou daarom de voorkeur geven aan de tegenstelling conservatief-democratisch dan aan Hoogenbooms controversie aristocratisch-democratisch.

Standenstrijd en zekerheid is een leesbaar boek, dat een nieuwe dimensie geeft aan de discussie over de geschiedenis van de sociale zekerheid. Deze studie lokt vragen uit als: kan het democratisch kamp beter in kaart worden gebracht of anders worden omschreven? Was er sprake van een conservatieve ideologie? Past de Nederlandse tegenstelling conservatief-democratisch bij andere Europese landen? Hoogenbooms onderzoek is vernieuwend en dat is een compliment waard.

Karel-Peter Comanje

Veenendaal jr., A. J., *Spoorwegen in Nederland van 1834 tot nu* (Amsterdam: Boom, 2004, 603 blz., €49,50, ISBN 90 5352 980 2).

Guus Veenendaal heeft in Nederland zijn sporen verdiend als bezorger van de briefwisseling van Heinsius bij het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis. In het buitenland is hij echter, als Augustus, vooral bekend geworden als spoorweg-historicus, als expert zowel op het terrein van de Nederlandse als van de Amerikaanse spoorwegen. Ook van het boek dat hier wordt besproken, is een verkorte Engelse versie verschenen en dat is van belang om te weten, omdat de Nederlandse editie inmiddels is uitverkocht. Het boek is bekostigd door de Nederlandse Spoorwegen, die daartoe Veenendaal vlak voor zijn pensionering bij het ING, grotendeels in dienst heeft genomen. De verschijning ervan viel samen met het 165-jarig bestaan van de NS.

Veenendaal etaleert in zijn voorwoord de ambitie om in plaats van de 15 jaar daarvoor verschenen 'niet in alle opzichten bevredigende' jubileumbundel, die thematisch was opgezet, een integraal chronologisch verhaal te bieden. Dat is natuurlijk al vaker vertoond, zeker voor de eerste periode, waarbij mevrouw Jonckers Nieboer de toon heeft gezet. Dus is de opzet van het eerste deel van het boek, dat heel obligaat 'Groei' heet, weinig verrassend: de eerste plannen, de start van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij (HSM), de aanleg van de Rijnspoorweg, gevolgd door het verschijnen van de Staatsspoorwegen (SS). Maar toch biedt het wat extra ten opzichte van de bestaande literatuur. Dat extra element wordt in de eerste plaats gevormd door de schitterende illustraties. Die plaatjes zijn ook functioneel omdat ze het rollend materieel, de tracé's met hun seinen, wissels etcetera, bruggen en stations op een zinvolle wijze introduceren en daarmee laten zien dat spoorwegen behalve een bedrijfs-economische ook een technische dimensie hadden, die vol onzekerheden en risico's was. De tekst sluit hier goed bij aan.

Het tweede deel heet uiteraard 'Bloei'. Het bestrijkt de periode tussen 1870 en 1914 en toont een wat meer thematische benadering, waarbij de integratie op de achtergrond raakt. De concurrentie tussen HSM en SS staat centraal maar er zijn ook aparte hoofdstukken over arbeidsomstandigheden waarin de spoorwegstaking een plaats krijgt, de techniek en de modernisering van de infrastructuur. Veel aandacht is er voor de relaties van de spoorwegen met het aanvullend vervoer, zoals lokaalspoorwegen en tramlijnen. De beschrijving daarvan komt goed uit de verf, waarbij de illustraties de tekst weer adequaat ondersteunen.

Het derde deel heet gelukkig geen 'Snoei' maar 'Neergang', een wat arbitraire titel die weliswaar slaat op de inwerking van de wereldoorlogen en de crisis, maar die geen recht doet aan de technische vernieuwing in de vorm van elektrificatie en de introductie van dieseltreinen, alsmede de fusie van de oude maatschappijen tot de Nederlandse Spoorwegen. Dit compartiment bevat weer een vrij evenwichtige mix van chronologie en thematiek.

Het vierde en laatste onderdeel 'Herrijzenis' is helaas het kortste van het boek, 100 bladzijden terwijl de voorgaande 30 tot 50 pagina's meer telden. Het